

**Природний потенціал регіональних ландшафтних структур
Сумської області**

О.С. Данильченко, С.О. Гупало

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
svitlana.hupalo@ukr.net

Постановка проблеми. Існують підстави вважати, що термін потенціал є узагальненою, збірною характеристикою ресурсів, яка прив'язана до місця та часу, охоплює сукупність параметрів, предметів та явищ. Термін походить від латинського слова «potential» і означає силу, приховані можливості. У широкому розумінні його трактують як можливості, наявні сили, запаси, які можуть бути використані для будь-чого. У свою чергу природний потенціал (ПП) – це внутрішні можливості, які має ландшафт (ПТК), найважливіша властивість як ландшафту так і регіональних ландшафтних структур.

Об'єктом дослідження природного потенціалу ландшафтних структур є ландшафтні райони – найменші таксономічні регіональні одиниці ландшафтного районування. Дослідження є надзвичайно актуальним, тому що кожний ландшафтний район характеризує певний природний потенціал, який визначає особливий характер кожного регіону, характеризує внутрішні регіональні можливості району і які функції даний район може виконувати. У цьому контексті територія Сумської області не є виключенням і важливо розглянути та оцінити природний потенціал ландшафтних районів, так як дослідження такого роду не проводилися.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя дослідження природного потенціалу викладене в працях М.О. Солнцева, П.Г. Шищенка, М.Д. Гродзинського [10,5,12]. Методичні засади обґрунтовані у працях В.А. Барановського, Ю.А. Олішевської, І.К. Нестерчук [4,9,8]. Існує багато визначень цього терміну. Під «природним потенціалом» розуміємо внутрішню природну властивість ландшафту (ПТК), яку він має стосовно будь-якої функції, незалежно від того, виконує він її в цей час чи ні [5].

Мета дослідження – встановити рівні природного потенціалу регіональних ландшафтних структур Сумської області.

Виклад основного матеріалу. Оцінка природного потенціалу здійснювалася на основі аналізу та оцінювання кліматичних даних, ступеню ураження території несприятливими природними процесами (НПП). Домінуюча роль належить клімату, адже даний фактор має безпосереднє відношення до територіальної диференціації багатьох показників, зокрема біологічних. Також досить важливим фактором є стихійні природні процеси, які ускладнюють природокористування і нерідко стають на заваді проектуванню нових промислових та житлових об'єктів, прокладанні транспортних шляхів, розробці родовищ корисних копалин та ін.

Природний потенціал регіональних ландшафтних структур було розраховано згідно методики, описаної у працях Ю.А. Олішевської та І.К. Нестерчук [9,8]. Величину ПП оцінено на основі кліматичних показників (річної кількості опадів, коефіцієнту зволоження території, суми активних температур вище 10^0C), біотичного потенціалу, сумісного прояву НПП(підтоплення, затоплення, зсуви, екзогенні процеси, еродованість, суховії, град, тумани) та обчислено за формулою (1.1):

$$\text{ПП} = \text{P} + \text{T} + \text{K}_{\text{зв}} + \text{B}_{\text{п}} - (\text{НПП}) \quad (1.1)$$

де P – річна кількість опадів, T – сума активних температур вище 10^0C , $\text{K}_{\text{зв}}$ – коефіцієнт зволоженості, $\text{B}_{\text{п}}$ – біотичний потенціал, НПП – несприятливі природні процеси, ПП – природний потенціал.

Оскільки показники мають різну розмірність, здійснюється їх нормалізацію за формулою (1.2):

$$Y_1 = \frac{x_1 - x_1^{\min}}{x_1^{\max} - x_1^{\min}} \quad (1.2)$$

де x_1 – ненормалізоване значення фактора, y_1 – нормалізоване значення фактора
 x_1^{\min} – мінімальне значення, x_1^{\max} – максимальне значення.

Вихідна інформація для дослідження ПП ландшафтних районів території Сумської області отримана з картографічних матеріалів: річна кількість опадів,

суми активних температур вище 10°C [2], сумарне випаровування [11], біотичний показник [4], НПП (зсуви, підтоплення, затоплення) [6], ураженість екзогенними геологічними процесами [1], еродованість ґрунтів [2], суховії, град, туман [3].

Під час дослідження було використано схему фізико-географічного районування, розроблену О.М. Мариничем та П.Г. Шищенком та доповнену В.В. Удовиченко [7]. Природний потенціал оцінювався в межах кожного ландшафтного району території Сумської області.

Розраховані показники природного потенціалу коливалися в межах від 0,54 до 2,68. Опираючись на шкалу, запропоновану І.К. Нестерчук [8] виділено такі рівні природного потенціалу: *низький* ($<0,95$), *нижче середнього* (0,96-1,50), *середній* (1,51-2,00) і *високий* ($>2,01$).

Низький рівень природного потенціалу ($<0,95$) характерний трьом ландшафтним районам: Липоводолинсько-Недригайлівському давньо-льодовиковому увалисто-балковому району, Лебединсько-Зіньківському полого-хвилястому терасованому та Псельсько-Ворсклинському позальодовиковому підвищеному сильнорозчленованому району. Для даних регіонів характерні низькі показники біотичного потенціалу, кліматичні показники, такі як опади та коефіцієнт зволоженості. За рахунок того, що на території поширені несприятливі природні процеси, такі як зсуви, еродованість ґрунтів та суховії рівень природного потенціалу низьким: Лебединсько-Зіньківський полого-хвилястий терасований ландшафтний район – 0,54, Липоводолинсько-Недригайлівський давньо-льодовиковий увалисто-балковий район – 0,73, Псельсько-Ворсклинський позальодовиковий підвищений сильно-розчленований район – 0,79.

Рівень *нижче середнього* (0,96-1,50) характерний для 3-х районів: Присеймського терасового слабо розчленованого району, Заворсклинського терасового пологохвилястого розчленованого району, Вирського льодовиково-перигляціального розчленованого ландшафтних районів. Нормалізовані показники вищі, ніж у попереднього рівня, особливо якщо брати до уваги

кліматичні показники. Високий показник біотичного потенціалу має Присеймський ландшафтний район. Несприятливі природні процеси переважають, такі як, затоплення, ураженість екзогенними геологічними процесами, град. Показники природного потенціалу для Присеймського ландшафтного району становлять 0,97, для Заворсклинського району – 1,31, Вирського ландшафтного району – 1,34.

Середній рівень природного потенціалу (1,51-2,00) має лише 1 ландшафтний район – Есмань-Клебенський льодовиковий розчленований район, у якого серед кліматичних показників лідирують опади та біотичний потенціал. За рахунок незначної кількості несприятливих природних процесів, серед яких варто виокремити ерозію ґрунтів та тумани, природний потенціал Есмань-Клебенського ландшафтного району має середній показник, що дорівнює 1,85.

Високий рівень природного потенціалу (>2,01) характерний для 3 ландшафтних районів: Зноб-Новгородського моренно-зандрового слабо дренованого, Шосткинсько-Ямпільського підвищеного слабо-розчленованого та Сульського підвищено-розчленованого. За кліматичними показниками дані регіони мають високі показники: річна кількість опадів, коефіцієнт зволоженості території. Біотичний потенціал характеризується максимальним значенням. Серед несприятливих природних процесів слід відзначити лише підтоплення та тумани. Отож, через високі кліматичні показники і мінімальну кількість несприятливих природних процесів ці ландшафтні райони мають високі показники природного потенціалу: Зноб-Новгородський ландшафтний район – 2,68, Шосткинсько-Ямпільський – 2,14, показник ПП Сульського ландшафтного району 2,07.

На основі даних факторів була створена картосхема з різними рівнями природного потенціалу ландшафтних районів Сумської області (рис. 1.).

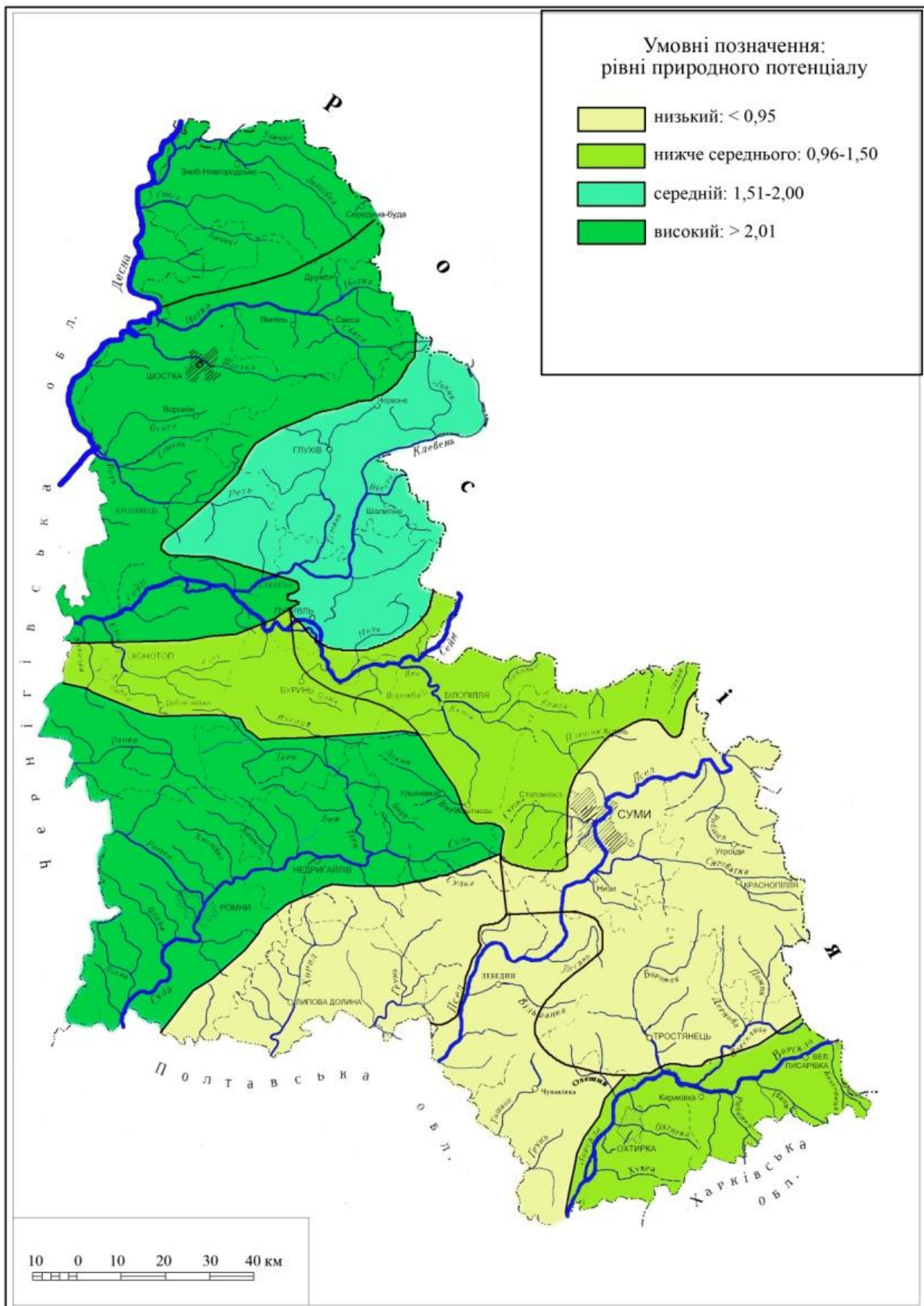

Рис.1. Рівні природного потенціалу регіональних ландшафтних структур Сумської області.

Висновки. Природний потенціал – це внутрішня природна та найголовніша властивість ландшафту, що оцінюється на основі кліматичних даних, біотичного потенціалу та ступеня ураження території несприятливими природними процесами. Розраховані показники природного потенціалу ландшафтних районів території Сумської області дали змогу виокремити низький, нижче середнього, середній та високий рівні природного потенціалу, на основі яких була створена картосхема ареалів з різними рівнями природного потенціалу території.

Список використаної літератури:

1. Атлас «Геологія і корисні копалини України» / [ред. кол. : М.М. Байсарович та ін.] – К. : Ін-т геологічних наук НАН України; УІЦПТ «Геос-XXI століття», 2001. – 168 с.
2. Атлас Сумської області / [відп. ред. Л. М. Веклич]. – К. : Укргеодезкартографія, 1995. – 40 с.
3. Атлас природних умов и естественных ресурсов Украинской ССР / [ред. кол. : П.Н. Першин и др.] ; Совет по изучению производительных сил УССР АН УССР [и др.]. – М. : ГУГК, 1978. – 184 с.
4. Барановський В.А. Екологічна географія і екологічна картографія / В.А. Барановський. – К. : Фітосоціоцентр, 2001. – 252 с.
5. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології / М.Д. Гродзинський. – К.: Либідь, 1993. – 224 с.
6. Данильченко О.С. Деякі несприятливі процеси, спричинені роботою річок та посилені діяльністю людини (на прикладі Сумської області) / О.С. Данильченко // Наукові записки Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка. Географічні науки. – 2016. – Вип. 7. – С. 35–39.
7. Корнус А.О. Географія Сумської області: природа, населення, господарство: навч. посіб. / Корнус А.О. [та ін.] – Суми: Наталуха А.С., 2010. – 183 с.
8. Нестерчук І.К. Геоєкологічний аналіз: концептуальні підходи, сталий розвиток / І.К. Нестерчук. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – 312 с.
9. Олішевська Ю.А. Методика геоєкологічного районування території України / автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : 11.00.11 «Конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів» / Ю.А. Олішевська. – К., 2005. – 22 с.
10. Солнцев Н.А. Учение о ландшафте (избранные труды) / Н.А. Солнцев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2001. – 384 с.
11. Україна: навчальний атлас / [відп. ред. Л. М. Веклич]. – К.: НВП "Картографія", 1998.
12. Шишченко П.Г. Потенціал ландшафтний // Географічна енциклопедія України. – К.: УРЕ, 1993. – Т. 3. – С. 73-74.